

POLİTOLOGİYA**UOT 323****AVROPA İTTİFAQI VƏ CƏNUBİ QAFQAZ MÜNAQIŞƏLƏRİ****Q.Ə.PAŞAYEVA****AMEA İnsan Hüquqları İnstitutu
fond.05@mail.ru**

XX yüzilliyin sonlarında dünya sosializm sisteminin süqutundan sonra etnosiyasi münaqişələrin meydanına çevrilmiş Cənubi Qafqaz, əvvəllərdə olduğu kimi, Rusiyanın təsir dairəsində qalmaqla yanaşı, digər region dövlətlərinin və Avropa ölkələrinin maraq dairəsində də olmuşdur. Cənubi Qafqazın sesessionist münaqişələrinə münasibətdə beynəlxalq təşkilatların və ayrı-ayrı dövlətlərin mövqeləri 90-cı illərin əvvəlləri üçün hələ tamamilə müəyyənəlməmişdi və kifayət qədər ehtiyatlı xarakter daşıyırdı. Cənubi Qafqaz regionundakı üç başlıca münaqişənin heç birinin nizamlanmaması Aİ-ni bu münaqişələri daim nəzarətdə saxlamağa vadar edirdi.

Məqalədə yaranmış şəraitdə Avropa İttifaqı və Avropa Şurasının gürcü-abxaz və gürcü-oseyin münaqişəsinin nizamlanmasında rolunun güclənməsinə diqqət yetirilir və Avropa qurumlarının belə mövqeyi öz regionlarının təhlükəsizliyi ilə əlaqələndirilir. Təsadüfi deyildi ki, Aİ və AŞ-nin rəsmiləri Rusiya ilə Gürcüstan arasında “5 günlük müharibədən” sonra 2008-2012-ci illərdə dəfələrlə təraflərə müraciət edərək onları yeni gərginliyin yaradılmasına imkan verməməyə çağırmışdılar. Müharibədən sonra Rusiya Abxaziya və Cənubi Osetiyanı beynəlxalq hüququn müstəqil subyektləri kimi təqdim etsə də, ABŞ və Aİ ölkələri rəhbərləri Rusiyadan Gürcüstanın ərazi bütövlüyünə hörmət etməyi tələb edirdilər.

Açar sözlər: Qafqaz Balkanları, sesessionist hərəkatlar, etnosiyasi münaqişələr, Avropa Qonşuluq Siyasəti, “5 günlük” müharibə, geosiyasət

Müasir dünyanın etnosiyasi palitrası qlobal məzmunlu, çoxsaylı amillərin təsiri ilə kəmiyyət və keyfiyyət dəyişikliklərinə məruz qalmaqla yanaşı, əhatə dairəsinə görə ümumplanet xarakteri alan münaqişələrin timsalında beynəlxalq təhlükəsizliyə başlıca hədələrdən birinə çevrilmişdir. Hazırda dünyanın elə bir regionu yoxdur ki, o, bu və ya digər dərəcədə etnik münaqişələrin yaratdığı təhdidlərlə üz-üzə qalmasın. Bu baxımdan çoxsaylı və millətlərin yaşadığı Avrasiya regionu etnosiyasi gərginliyin səviyyəsi, intensivliyi və dinamikası ilə seçilir. XX yüzilliyin sonlarından etibarən “Qafqaz Balkanları” adı altında

(ABŞ politoloqu Z.Bjezinskinin “Avrasiya Balkanları” adlandırdığı region Qazaxıstan, Qırğızıstan, Tacikistan, Özbəkistan, Türkmənistan, Azərbaycan, Gürcüstan, Ermənistan və Əfqanıstan da daxil olmaqla 9 ölkəni əhatə edir) diplomatik leksikona daxil olan Cənubi Qafqaz regionu (3, 151) minilliklər boyu Avrasiyanın qovşağında yerləşən məkan kimi dünyanın cahangir dövlətlərinin, səyyahların, siyasətçilərin, XXI yüzilliyin əvvəllərindən isə bunlarla yanaşı, regionun təbii sərvətlərindən yararlanmağa çalışan transmilli nəhənglərin mübarizə meydanına çevrilmişdir.

Cənubi Qafqazdakı etnosiyasi münaqişələr ağır siyasi, sosial-iqtisadi nəticələrə səbəb olmaları, tənzimlənməsinin mürəkkəbliyi, genezisi və nizamlanmasının oxşar ssenarilər üzrə aparılması, “münaqişə oyunu qaydalarına” ciddi əməl olunması, digər tərəfdən milli, regional və beynəlxalq təhlükəsizlik daimi hədə olmaq xüsusiyyətləri ilə səciyyələndirilə bilər. Avropanın qonşuluğunda, sivilizasiyaların qovşağında yerləşən bu region bir tərəfdən Böyük İpək yolunun üzərində yerləşməsi, digər tərəfdən isə zəngin karbohidrogen ehtiyatlarına malik olması, beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərinin və irimiqyaslı transmilli iqtisadi layihələrin reallaşdırıldığı məkan kimi dünya güclərinin geosiyasi rəqabət meydanına çevrilmişdir. Azərbaycanlı müəlliflərdən C.Eyvazov məhz bu amillərdən çıxış edərək vurğulayırdı ki, ayrı-ayrı dövlətlər öz geosiyasi maraqlarını təmin etmək məqsədilə bütövlükdə Qafqazdakı siyasi-iqtisadi prosesləri, başqa sözlə, region dövlətlərini daim təsir altında saxlamağa çalışırdılar (6, 129).

Cənubi Qafqaz keçmiş SSRİ məkanının bir hissəsi kimi daim Rusiya, Türkiyə və İrənlə yanaşı, Avropa ölkələrinin də maraq dairəsində olmuşdur. Bu maraqların regionda millətlərarası münaqişələrin hələ keçən əsrin 80-ci illərinin sonlarından başlamasında rolu və əhəmiyyəti kifayət qədər böyük olmuşdur. Etnosiyasi amillərin təsiri ilə dərinləşən ziddiyyətlər 1986-cı ilin yazında Yakutiya, dekabrında isə Alma-Atada açıq çıxışlar formasını almış, tədricən sovet imperiyasının bütün ucqarlarını bürüyərək İttifaqın dərin siyasi böhranını şərtləndirmişdi (2, 386). “Qamçı və qoğal” siyasətini həyata keçirən sovet hakimiyyəti yaranmış böhrandan çıxış yolu kimi tarixən sınaqdan çıxmış ənənəvi silaha əl atmış, bununla da etnik münaqişələr silahlı qarşıdurmalara çevrilərək sosializm sisteminin mövcudluğunu şübhə altına aldıqdan sonra Moskva etnosiyasi münaqişələri təzyiq vasitəsinə çevirərək onlardan yararlanmaqdadır.

Tədqiqatçılara görə, müasir dünyada 100-ə qədər polietnik dövlət mövcuddur ki, bu dövlətlərin hamısı secessionist hərəkatlardan əziyyət çəkir (5, 4). Qərb müəllifləri “sesessiya” anlayışı altında konkret ərazinin mənsub olduğu dövlətin tərkibindən çıxaraq suveren dövlətə çevrilməsi faktını nəzərdə tuturdular ki, belə “suverenlər” bir qayda olaraq dünya tərəfindən tanınmırlar. Avropada və Cənubi Qafqazda belə “suverenlər”in mövcudluğu və çoxluğu Aİ-ni onların nizamlanması problemi üzərində düşünməyə vadar etmişdir ki, münaqişənin “avropalaşdırılması” məhz bu zəmində təşəkkül tapmışdır (4, 11-13).

Hazırda Cənubi Qafqazda potensial və konservləşdirilmiş şəkildə 14 münaqişə ocağı mövcuddur ki, bunların bir qismi sesessionist sonluğa malikdir. Belə “suverenlər”ə münasibətdə Avropa İttifaqı “ikili standartlardan” yaxa qurtara bilmir, çünki bir tərəfdən bunların nizamlanmasına çalışır, çünki münaqişələrin uzağa gedən nəticələrindən ehtiyat edir, digər tərəfdən, həmin münaqişələrdən konkret məqsədlərlə bəhrələnməyə çalışır.

Cənubi Qafqazda etnosiyasi münaqişələrin başlıca ocaqları Gürcüstanın və Azərbaycanın ərazisindədir. Faktiki olaraq bu iki respublikanın ərazisində üç sesessionist dövlət yaradılmışdır ki, bunların üçü də Rusiyanın himayəsi altındadır, hər üçündən təzyiq vasitəsi kimi istifadə olunur və bunların çözülməsinə Avropa qurumları xüsusi maraq göstərirlər. Əgər İttifaqın dağılması gedişində ilk münaqişə ocağı Dağlıq Qarabağda yaranmışdısa, Gürcüstanın ərazisində bir neçə etnosiyasi münaqişə ocağı təşəkkül tapmışdı ki, bunlardan gürcü-osetin və gürcü-abxaz münaqişələri bu qonşu xalqlara daha böyük fəlakətlər gətirmişdir. 1989-cu ilin payızında Cənubi Osetiya osetirlərinin separatçılıq meylləri son həddə çatdı və noyabrın 10-da Cənubi Osetiya Ali Soveti Rusiyanın tərkibində olan Şimali Osetiya ilə birləşmək haqqında qərar çıxardı. Noyabrın 11-də Gürcüstan parlamenti həmin qərarı və Cənubi Osetiyanın muxtariyyətini ləğv etdi. Hadisələr Dağlıq Qarabağ ssenarisi üzrə genişləndirdi. 1991-ci ilin əvvəllərindən etibarən qarşılıqlı silahlı hücumlar genişlənməyə başladı, bir çox osetin və gürcü kəndləri, habelə Cənubi Osetiyanın paytaxtı Tsinvalidəki gürcü evləri və məktəbləri hücumlara məruz qaldı, min nəfərdən yuxarı insan həlak oldu, 100 min nəfərdən çox qaçqın yurd-yuvalarından didərgin düşdü(18).

Gürcüstan-Osetiya münaqişəsi 1992-ci ilin ortalarında elə bir həddə çatdı ki, Avropa strukturları onun nizamlanması üçün Rusiyaya təzyiqləri gücləndirdilər və 24 iyunda imzalanmış Rusiya - Gürcüstan sazişi əsasında Qarışıq Nəzarət Komissiyası yaradıldı ki, bununla da münaqişə zonasında vəziyyət sabitləşdi. Sabitliyə davamlı xarakter vermək üçün 1992-ci il noyabrın 6-da ATƏT-in sülh məramlı əməliyyatlara monitorinqi çərçivəsində Gürcüstan missiyası formalaşdırıldı. On iki il davam edən atəşkəs rejimi 2004-cü ilin iyununda pozuldu. Belə ki, ölkənin cənub-qərbində yerləşən Acariyanın müstəqilliyinə de-fakto son qoymuş M.Saakaşvili eyni metodlarla Cənubi Osetiya problemini həll etməyə çalışsa da, buna nail ola bilmədi (18).

Abxaziya münaqişəsi də Cənubi Qafqazdakı digər münaqişələr kimi etnososial zəmində pərvəriş tapmış və dərhal da yerli hakimiyyət dairələrinin Gürcüstandan ayrılmaq cəhdləri ilə qarışaraq hərbi qarşılıqçılığa çevrilmişdi. Nəticədə 1992-1993-cü illərdə davam edən hərbi əməliyyatlar hər iki tərəfə ağır bəlalar gətirdi. Rusiyanın hadisələrə müdaxiləsi və Abxaziya separatçılarına zəruri yardımlar göstərməsi ilk növbədə Aİ və AŞ-nin ciddi etirazları ilə qarşılandı (17; 20). 1992-ci il sentyabrın 3-də Moskvada Rusiya, Gürcüstan və Abxaziya rəsmiləri arasında atəşkəs haqqında razılıq əldə olundu. Razılaşmada Gürcüstan Respublikasının ərazi bütövlüyünün təmin olunması, atəşkəsə riayət

edilməsi, qeyri-qanuni silahlı birləşmələrin tərksilahı, silahlı qüvvələrin ixtisarı, habelə hərbi əsirlərin dəyişdirilməsi və s. nəzərdə tutulurdu.

Geosiyasi maraqların kəskinliyi 1992-ci ilin oktyabrında atəşkəs rejiminin yenidən pozulmasına və uzunmüddətli hərbi əməliyyatların başlanmasına gətirib çıxardı. Yaranmış şəraitdə BMT Baş Katibi B.B.Qali 1993-cü il mayın 1-də Gürcüstan üzrə Xüsusi Elçi təyin etdi və həmin ilin iyulunda yeni sazişlə atəşkəs bərpa olundu. 24 avqust 1993-cü ildə isə BMT-nin Gürcüstanda Müşahidəçi Missiyası yaradıldı. Missiyanın başlıca vəzifəsi monitorinqlərin keçirilməsi, 27 iyul 1993-cü il sazişinə əməl olunması üzrə verifikasiyanı həyata keçirmək, sazişin pozulması hallarının araşdırmaq və qarşısını almaq, öz mandatının icrası barədə Baş Katibə məruzələr etmək, habelə xüsusi tövsiyələr hazırlamaqdan ibarət idi.

Cənubi Qafqaz münaqişələrinə münasibətdə beynəlxalq təşkilatların və ayrı-ayrı dövlətlərin mövqeləri 90-cı illərin əvvəlləri üçün tam müəyyənləşməmişdi və kifayət qədər ehtiyatlı xarakter daşıyırdı. Sovet sisteminin dağılmasından sonra milli azlıqların hüquqlarına aludə olan dünya və xüsusilə Avropa Birliyinin üzvləri onun Yer planetinə gətirəcəyi bəlaları aydın dərk etmirdi. Təsadüfi deyildi ki, beynəlxalq təşkilatlar və ayrı-ayrı dövlətlər millətlərin təyini-müqəddərat hüququnu dövlətlərin ərazi bütövlüyündən üstün tuturdular. Lakin dünyanın ayılması üçün Yuqoslaviya böhranı kifayət elədi, 1993-cü ilin sonlarından etibarən dünyanın bütün ölkələri, xüsusilə Avropa üçün etnosiyasi münaqişələrin yaratdığı potensial təhlükə nəzəri və praktiki baxımdan öz obyektiv qiymətini aldı.

Hadisə və proseslərə belə obyektiv qiymət ilk növbədə Cənubi Qafqaz münaqişələrinə münasibətdə beynəlxalq arbitr rolunu öz üzərinə götürmüş Rusiyanın xarici siyasətində özünü göstərdi. Rusiya Prezidenti B.Yeltsinin 1994-cü ilin fevralında Gürcüstana səfərinin gedişində gürcü-abxaz münaqişəsi ilə bağlı razılıq əldə olundu. Rusiyanın vasitəçiliyi ilə 14 may 1994-cü ildə Moskvada "Atəşkəs və qüvvələrin aralanması haqqında" saziş imzalandı. Sazişə əsasən İncuri çayının hər iki sahilində on km enində təhlükəsizlik zonası yaradılır və həmin zonaya MDB-nin sülh məramlı qüvvələri yerləşdirilirdi. Atəşkəsə nəzarəti isə BMT-nin Müşahidəçi Missiyası həyata keçirməli idi. Gürcü-abxaz münaqişəsinin ilk on ili ərzində həmişə Abxaziya münaqişəsinin nizamlanmasında vasitəçi rolunu BMT və Rusiya Federasiyası oynayırdı. BMT tərəfindən vasitəçi rolunda Baş Katibin Xüsusi Nümayəndəsi və Baş Katibin Gürcüstanın "Dostları Qrupu" çıxış edirdi. Qrupun tərkibinə ABŞ, Fransa, Almaniya, Rusiya Federasiyası və Böyük Britaniya daxil olmuşdular.

Yeni minilliyin əvvəllərinə qədər münaqişə ilə bağlı bir sıra layihələr və sənədlər hazırlansa da, nəticəsiz qaldı. Gürcüstanın ərazi bütövlüyünü təmin etmək məqsədilə hərbi əməliyyatlara əl atması isə 1999-cu ildə Abxaziyanın dövlət müstəqilliyini elan etməsinə gətirib çıxardı. 2003-2008-ci illərdə vasitəçilərin apardıqları diplomatik danışıqlar ara-sıra uğurlu olsa da, münaqişə zonasında vəziyyət mürəkkəb olaraq qalırdı.

Ümumiyyətlə, regionun Avropanın cənub-şərqində yerləşməsi burada baş verməkdə olan proseslərin Avropaya təsirsiz ötürməyəcəyini göstərirdi. SSRİ-nin süqutundan sonra ABŞ, Rusiya, Böyük Britaniya, Almaniya, Fransa, Türkiyə, İran kimi dövlətlərin və BMT, ATƏT, Avropa Şurası və s. beynəlxalq təşkilatların Cənubi Qafqazdakı proseslərə, etnosiyasi münaqişələrə bu və ya digər formada münasibətinə baxmayaraq Aİ-nin geostrateji maraqlarında əsas yeri Balkanlarda cərəyan edən hadisələrin nəzarətə götürülməsi tutmuşdur. regionu, Yaxın qonşular kimi Ukrayna, Moldova və Belorusa xüsusi münasibət göstərən Aİ ümumiyyətlə 90-cı illər ərzində postsovet məkanı ölkələrinin əksəriyyətinə, o cümlədən də Cənubi Qafqaz dövlətlərinə münasibətdə eyni yanaşma nümayiş etdirmişdir.

Cənubi Qafqazın geostrateji əhəmiyyəti və Xəzər dənizinin karbohidrogen ehtiyatları Aİ ölkələrinin əksəriyyəti tərəfindən etiraf olunmasına baxmayaraq Qərb bu regiona Rusiyanın nüfuz dairəsi kimi baxmaqda davam edirdi. Vəziyyət Azərbaycan Prezidenti H.Əliyevin 1997-ci ilin iyul-avqustunda ABŞ-a səfərindən, orada üç tarixi neft müqaviləsinin bağlanmasından, region uğrunda ABŞ-Rusiya rəqabətinin xüsusilə kəskinləşməsindən sonra dəyişməyə başladı. Doğrudur, həmin dövrə qədər Aİ-nin Cənubi Qafqaz regionu ilə bağlı TRASEKA, TASİS, TEMPUS və s. kimi qlobal layihələri həyata keçirilməkdə idi. Buna baxmayaraq, yalnız dünyada gedən enerji savaşı kəskinləşməsi Aİ ölkələrini Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistanı strateji əhəmiyyətə malik dövlətlər kimi nəzərdən keçirməyə vadar etmişdi. Məhz bunun nəticəsi idi ki, 1996-cı ildə hər üç ölkə ilə “Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişləri” (TƏŞ) imzalanmışdı ki, həmin sazişlər tərəflər arasında siyasi dialoqun təşkilini, MDB ölkələrinə iqtisadi və texniki yardımların göstərilməsini, habelə biznes, iqtisadi əməkdaşlıq, investisiya və əqli mülkiyyət, təhsil, mədəniyyət və s. sahələrdə əməkdaşlığın dərinləşməsinə əhatə edirdi.

Avropa İttifaqını Cənubi Qafqaza diqqəti artırmağa vadar edən digər səbəb ABŞ-da həyata keçirilən 11 sentyabr 2001-ci il terror hadisələri ilə bağlıdır. Məhz buna görə də Aİ Cənubi Qafqaza diqqəti artırmış və təşkilatın bu regionla bağlı strateji xəttində ciddi dəyişikliklər edilmişdi. Aİ özünün cənub-şərq sərhədlərində Cənubi Qafqaz-Mərkəzi Asiya regionu da daxil olmaqla “sanitar kordonunun” yaradılmasının vacibliyi qənaətinə gəlmişdi (8, 171). 2001-ci ildə Aİ-nin Cənubi Qafqazda daha fəal siyasi rol oynamaq, habelə münaqişələrin qarşısının alınması və nizamlanması üçün yollar axtarmaq niyyətini açıqlaması konkret praktiki addımları şərtləndirdi (13) ki, bununla da TƏŞ çərçivəsində əməkdaşlığın yeni yollarının axtarılması, münaqişələrə diqqətin gücləndirilməsi, iqtisadi əlaqələrə davamlı xarakter verilməsi və Avropa təhlükəsizlik məkanının hüdudlarının genişləndirilməsi üçün yeni layihələrin hazırlanması işinə start verildi. Hələ 2001-ci ilin fevralında Cənubi Qafqazın üç ölkəsinin xarici işlər nazirləri birgə kommunikedə Aİ-nin siyasi xəttinə müvafiq regional tədbirlərin hazırlanmasına razılıq vermişdilər (9).

Cənubi Qafqaz regionundakı üç başlıca münaqişənin heç birinin nizamlanmaması, başqa sözlə konservləşdirilməsi Aİ-ni bu münaqişələri daim nəzarətdə saxlamağa vadar edirdi. Təsadüfi deyildi ki, Avropa İttifaqı Şurası 2003-cü il iyulun 7-də fin diplomatu H.Talvityeni Aİ-nin Cənubi Qafqaz üzrə Xüsusi Nümayəndəsi təyin etməklə ilk növbədə regional münaqişələrlə bağlı preventiv siyasi xətt yeritmək niyyətinə malik olduğunu bəyan etmişdi. Cənubi Qafqaz – Aİ əməkdaşlığının gələcək perspektivləri ilk növbədə regionun Avropa siyasi, iqtisadi və təhlükəsizlik məkanına tam inteqrasiyasını nəzərdə tutur. Azərbaycan və Ermənistanın 2001-ci ilin yanvarında, bir qədər əvvəl isə Gürcüstanın Avropa Şurasına daxil olması Aİ ilə siyasi əməkdaşlığa xüsusi təkan vermişdir. Hadisə və proseslər Aİ ilə Cənubi Qafqaz dövlətləri arasında əməkdaşlığın assosiasiyalı üzvlük haqqında sazişin imzalanmasına doğru getdiyini proqnozlaşdırmağa imkan verir.

Avropa Komissiyasının 2001-ci ildə qəbul olunmuş beşillik strategiyası Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstanı daha sıx regional əməkdaşlığı həyata keçirməyə istiqamətlənmişdi. Lakin mövcud etnosiyasi münaqişələrin nizamlanması məsələsinin öz həllini tapmaması bu sənədlərin icrasını əngəlləməkdədir (12). Avropa Təhlükəsizlik Strategiyasının 2003-cü ilin dekabrında qəbul edilməsindən sonra Avropa Komissiyası hər üç ölkənin Avropa Qonşuluq Siyasətində (AQS) iştirakını məqbul saymış,(10, 9-10) və bundan sonra hər üç dövlətə dəvət ünvanlanmışdı. Nəticə 2006-cı ildə Cənubi Qafqaz ölkələrinin AQS-yə qatılması olmuşdu. Aİ-nin strateji xəttindəki belə dəyişikliklər Brüssel rəsmilərinin xarici və təhlükəsizlik siyasətlərinin, habelə münaqişələrdə vasitəçilik imkanlarının daha real müstəviyə keçirilməsi cəhdləri ilə əlaqədar olmuşdu.

MDB məkanında təhlükəsizlik və müdafiə sahəsində ilk addımlar hələ XX yüzilliyin 90-cı illərində atılmışdı. Belə ki, Avropa Şurasının 1997-ci il 22 aprel tarixli 1119 sayılı qətnaməsi Abxaziyada və Dağlıq Qarabağda münaqişələrin nizamlanması məsələsinə həsr olunmuşdu. Aİ 2004-cü ildə Gürcüstanda “qanun-qaydanın qorunması missiyası”nı öz üzərinə götürdükdən sonra polis və inzibati idarəçilik də daxil olmaqla, ədalət mühakiməsi proseslərinin gücləndirilməsi sahələrinə monitorinqləri genişləndirməyə başlamışdı. Aİ çərçivəsində hazırda baş verməkdə olan proseslərin təhlili göstərir ki, təşkilat “nə müharibə, nə də sülh vəziyyəti”nin mövcud olduğu qonşu regionlarda, xüsusilə də Cənubi Qafqazda öz rolunu müəyyənləşdirməklə yanaşı, regional münaqişələrin nizamlanmasında fəal arbitr rolunu öz üzərinə götürmək mövqeyi sərgiləməkdədir.

Gürcü-abxaz qarşıdurmasının 1998-ci ilin mayından etibarən dondurulmasına baxmayaraq, münaqişə zonasında vaxtdan-vaxta yaranan gərginliklər 2001-ci ilin oktyabrında və 2006-cı ilin iyulunda təkrarlanmışdı. Politoloqlar yeni minilliyin əvvəlləri üçün gürcü-abxaz və gürcü-osetin münaqişəsinin Gürcüstan-Rusiya münaqişəsinə çevrildiyini göstərirdilər ki, bunu baş verməkdə olan hadisələr sübut edirdi. Münaqişənin ilk mərhələsində BMT və

ATƏT-in vasitəçilik missiyası tezliklə özünü doğrultmadı. Abxaziya və Cənubi Osetiya BMT müşahidəçilərini və ATƏT-in missiyasını öz ərazilərinə buraxmadılar. 1998-ci ildən etibarən Rusiyanın xarici siyasətində Abxaziya və Cənubi Osetiyanın dəstəklənməsi prioritet istiqamətə və Gürcüstana qarşı təzyiq vasitəsinə çevrilməyə başladı.

Yaranmış şəraitdə Avropa İttifaqı və Avropa Şurasının münaqişənin nizamlanmasında rolu güclənməyə başladı. Bununla belə, Qərb ekspertləri hesab edirdilər ki, Avropa qurumları öz regionlarının təhlükəsizliyi baxımından münaqişənin nizamlanmasında vasitəçiliyə meyllidirlər. Bununla belə, politoloqlar Aİ-nin münaqişənin nizamlanmasında rolunun kifayət qədər məhdud olduğunu da qeyd edirdilər.

Gürcüstanda “narıncı inqilabdan” və 2004-cü il yanvarın 25-də M.Saakaşvili hakimiyyətə gəldikdən sonra Avropa ölkələri ilə intensiv əməkdaşlığa start verildi, Aİ ilə əlaqələr genişləndirilməyə başladı. M.Saakaşvili Aİ-nin Gürcüstana öz missiyasını göndərməsi xahişi ilə çıxış etdi. Onun mövqeyinin Aİ tərəfindən dəstəklənməsini Finlandiyanın XİN-i A.Stubbun mövqeyi aydın şəkildə göstərirdi. BMT və ATƏT vasitəçilərinin regiondan sıxışdırılıb çıxarılmasını qeyd edən A.Stubb bildirdi ki, onların yerini Avropa İttifaqının müşahidəçiləri tutmalıdır. İngiltərə XİN-i D.Milibendə görə isə Aİ-nin vasitəçilərinin tərkibinə hökmən ABŞ-ın nümayəndələri daxil edilməlidir. Görünür, Aİ-nin belə mövqeyi hadisələrin sonrakı eskalasiyasında öz rolunu oynadı (21).

Hakimiyyət dəyişikliyindən sonra Gürcüstan hökuməti NATO ilə hərbi-siyasi əməkdaşlığın genişləndirilməsinə xüsusi diqqət verməyə başladı. Rusiyanın etirazlarına baxmayaraq, M.Saakaşvilinin hakimiyyətinin ilk dörd ili ərzində NATO çərçivəsində Gürcüstanda keçirilən hərbi təlimlər, gürcü ordusunun NATO nümunəsində qurulması və silahlandırılması, ABŞ, Fransa və İngiltərə ilə əlaqələrin genişləndirilməsi Aİ-nin Gürcüstana artan maraqlarının ifadəsi idi. Gürcüstana səfər edən Aİ və ABŞ rəsmilərinin Gürcüstanın ərazi bütövlüyünün dəstəklənməsi ilə bağlı bəyanatları separatçı rejimlərə qarşı bir növ açıq təhdid idi. Politoloqlara görə, Aİ problemə münasibətdə dualist mövqe sərgiləyirdi, bir tərəfdən münaqişənin Gürcüstanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində nizamlanmasına çalışılır, digər tərəfdən isə Rusiyanı narazı salmamaq istəyirdi. Əslində isə Aİ münaqişənin konservləşdirilməsindən uzağa getmirdi.

Milli ordunun gücləndirilməsi və Aİ-nin dəstəyinin əldə olunması 2008-ci ilin martından etibarən Gürcüstan hökumətinin separatçı rejimlərə qarşı mövqelərinin sərtləşməsində mühüm rol oynadı. Gürcüstanın müstəqilliyinin güclənməsi və Qərblə sürətlə yaxınlaşması ilk növbədə Rusiyanı narahat edirdi. Təsadüfi deyildi ki, 2008-ci ilin yayından etibarən Gürcüstanın Cənubi Osetiya və Abxaziya ilə sərhədlərində toqquşmalar intensiv xarakter almağa başlamışdı. Aİ müşahidəçiləri yaranmış şəraitdə hər iki tərəfi gərginliyə son qoymağa çağırırdı.

Münaqişə zonasında baş verməkdə olan hadisə və proseslərin xronologiyası 2008-ci ilin avqustu üçün vəziyyətin böhranlı hal aldığını göstərirdi. Avqustun 8-dən 12-dək davam edən hərbi əməliyyatlar diplomatik leksikona “5 günlük müharibə” adı ilə daxil olmuşdur. Hərbi əməliyyatların başlanması Aİ-ni təcili tədbirlər görməyə vadar etdi. Vasitəçilik missiyasını öz üzərinə götürən Fransa prezidenti N.Sarkozinin hərbi əməliyyatların keçirildiyi dövrdə Rusiyaya və Gürcüstana səfərləri və Aİ-nin münaqişənin nizamlanmasında altı bənddən ibarət layihəsinin qəbul edilməsi avqustun 15-16-da müvəqqəti atəşkəsin əldə edilməsinə imkan verdi. Avqustun 19-da isə NATO və Aİ rəsmi şəkildə Rusiyadan öz qoşunlarını münaqişə zonasından geri çəkməyi tələb etdi (22).

Analitiklər münaqişənin nizamlanmasında Aİ-nin rolunu xüsusi vurğulayırlar. Bunu müharibədən dərhal sonra yaradılmış Aİ komissiyası və missiyası da sübut edir. Sülhyaratma prosesində Avropa Şurası nümayəndələri də yaxından iştirak edirdilər. Aİ və AŞ nümayəndələri Cenevrədə xüsusi konfransın çağırılması və faktaraşdırıcı komissiyanın yaradılması təklifi ilə çıxış etdikdən sonra avqustun 14-də Prezident M.Saakaşvili Gürcüstanın MDB-dən çıxdığını bəyan etdi. Cavabında avqustun 26-da Rusiya Federasiyası Cənubi Osetiyanın və Abxaziyanın müstəqilliyini tanıdığını bəyan etdi ki, bu Gürcüstanın və Qərbi ölkələrinin kəskin tarazlığına səbəb oldu. Gürcüstan avqustun 29-da Rusiya ilə diplomatik münasibətləri kəsdiyini bildirdi. Abxaziya və Cənubi Osetiya isə dövlət müstəqilliklərinin tanınması üçün dünya dövlətləri və beynəlxalq təşkilatlara müraciət etdilər. Separatçı rejimlərin müstəqilliyi hal-hazırda yalnız Nikaraqua tərəfindən tanınmışdır (22).

Aİ-nin vasitəçilik təşəbbüsü münaqişə ilə bağlı Talyavini Komissiyasının və müşahidəçiliyi həyata keçirməli olan missiyanın yaradılması ilə nəticələndi. 2008-ci il dekabrın əvvəllərində fəaliyyətə başlayan Komissiyanın başlıca məqsədi “5 günlük” müharibənin səbəbləri və gedişi haqqında hesabat hazırlamaq idi. 2008-ci il sentyabrın 29-da Aİ-nin mətbuat katibi münaqişə zonasına 300-350 nəfərlik Avropa ölkələri nümayəndələrinin göndəriləcəyi ilə bağlı bəyanat verdi. Aİ-nin missiyası Gürcüstanda oktyabrın 1-də fəaliyyətə başladı. Avropanın ayrı-ayrı ölkələri də Gürcüstana öz nümayəndəliklərini göndərməyə hazır olduqlarını bəyan etdilər. Almaniya X.Xaberin rəhbərliyi altında münaqişə zonasına 40 nəfərlik nümayəndə heyəti göndərdi ki, onun tərkibinə Fransanın, İtaliyanın, Polşanın, Finlandiyanın və s. ölkələrin diplomatları daxil idilər. Missiya dörd yerdə - Tbilisidə, Potidə, Qoridə və Zuqdu didə qoşunların çıxarılması və atəşkəs rejiminin saxlanmasına nəzarəti həyata keçirirdilər. Politoloqlara görə, Aİ-ni narahat edən başlıca məsələ hadisələrin Balkan ssenarisi üzrə inkişafının qarşısını almaq və Avropa strukturlarının münaqişəyə cəlb edilməsinə imkan verməmək idi.

Təsadüfi deyildi ki, Aİ və AŞ-nin rəsmiləri “5 günlük müharibə”dən sonra 2008-2012-ci illərdə dəfələrlə tərəflərə müraciət edərək yeni gərginliyin yaradılmasına imkan verməməyə çağırmışdılar. Gürcüstan Rusiya sərhədlə-

rində vəziyyəti nəzarətə saxlamaq üçün Aİ xarici işlər nazirləri missiyanın fəaliyyətini iki dəfə uzatmış, Aİ-nin yüksək səlahiyyətli Xavyer Solono isə regionu şəxsən nəzarətə götürdüyünü açıqlamışdı. Halbuki Rusiyanın təzyiqi ilə ATƏT-in nümayəndələri 2009-cu il iyunun 30-da Gürcüstanı tərk etmişdi. C.Talyavini Komissiyası qısa müddətə vəziyyəti öyrəndikdən sonra 2009-cu il iyunun 23-də bir tərəfdən Rusiyanın Gürcüstanda vəziyyəti kəskinləşdirməkdə ittiham edən, digər tərəfdən isə müharibənin Gürcüstan tərəfindən başlanması nəticəsini əks etdirən qətnamə qəbul etmişdi. Komissiyanın gəldiyi nəticəni kəskin tənqid edən M.Saakaşvili onun Rusiyanın mənafeyini müdafiə etdiyini bildirmişdi. Obyektivliyə qalarsa, Gürcüstanı güc yolu ilə ərazi bütövlüyünü təmin etməyə təhrik edən məhz ABŞ və Aİ olmuşdu. Bunu münaqişə ərəfəsində Aİ və ABŞ rəsmilərinin Gürcüstanın dəstəklənməsi ilə bağlı açıqlamaları əyani şəkildə göstərir. Yaranmış vəziyyəti şərh edən Polşanın Baş naziri Donald Tusk etiraf etmişdi ki, ola bilər ki, Gürcüstan prezidenti onun ünvanına Varşava tərəfindən verilmiş dəstəyi hərbi yardım və həmrəylik kimi qəbul etmişdir. Bununla belə, Polşa heç vaxt Gürcüstanı irəlicədən məğlubiyyətə məhkum olan hərəkətlərə təhrik etməmişdir (22).

Müharibədən sonra Rusiya Abxaziya və Cənubi Osetiyanı beynəlxalq hüququn müstəqil subyektləri kimi təqdim etsə də, ABŞ və Aİ ölkələri rəhbərləri Rusiyadan Gürcüstanın ərazi bütövlüyünə hörmət etməyi tələb edir, separatçı əraziləri “işğal edilmiş ərazilər” adlandırırıdılar. ABŞ Senatı 2011-ci il iyulun 29-da qəbul etdiyi qətnamədə Gürcüstanın ərazi bütövlüyünü dəstəklədiyini bildirir və Rusiyadan işğalı dayandırmağı tələb edirdi. Qətnamənin müəllifləri olan senatorlardan L.Qrem və D.Şaxin Avropalı həmkarlarını da analogi addımlar atmağa çağırırmışdı. Təsədüfi deyil ki, 2010-2011-ci illərdə Avropa Parlamenti, NATO-nun Parlament Assambleyası və Aİ üzvü olan ölkələrin bir qrupu Rusiyanın Gürcüstan ərazisini işğal etməsi faktını etiraf etmişdilər (21). Yaranmış şəraitdə Gürcüstan başlıca diqqəti işğal faktının beynəlxalq aləm tərəfindən etiraf edilməsinə yönəltməli və səbrlə aparılan diplomatik danışıqlara üstünlük verməlidir.

Cənubi Qafqaz regionunda gedən geosiyasi mübarizədə Rusiyanın tədricən üstünlüyə malik olması bölgədə gedən oyunların məzmununda ciddi dəyişiklikləri şərtləndirəcəyi şübhəsizdir. Bunu ABŞ və Aİ rəsmilərinin tez-tez səslənən bəyanatları da dolayısı ilə göstərməkdədir. Belə ki, ABŞ-ın vitse-prezidenti C.Bayden özünün 2009-cu ilin iyulunda Gürcüstana ikigünlük səfəri zamanı Tbilisini əmin etməyə çalışmışdı ki, ABŞ Rusiya ilə münasibətlərini Gürcüstanın hesabına yaxşıladırmağa çalışmayacaqdır (22). Nəzərə alaq ki, belə tipli bəyanat sonuncu dəfə 1997-ci il mayın 16-da ABŞ-ın Azərbaycandakı səfiri R.Kozlariçin dilindən səslənmişdi (1, 99-100). Məlum olduğu kimi, hələ 1992-ci ilin iyununda Cənubi Osetiyada, 1994-cü ilin mayında isə həm Dağlıq Qarabağda, həm də Abxaziyada atəşkəs rejiminin formalaşdırılması haqqında tərəflər arasında sazişlər məhz Rusiyanın vasitəçiliyi ilə imzalanmışdı. Bu mənada politoloqlara görə, AQS-ini səciyyələndirən əsas cəhətlərdən biri

ondan ibarətdir ki, bu strategiya Aİ – Cənubi Qafqaz regionu münasibətləri müstəvisində hər üç ölkə üçün “tərəfdaşlıqdan çox, üzvlükdən az imkanlar” yaratmaqla, onların Aİ üzvü olmalarına əlverişli zəmin hazırlayır (16, 3).

Nəzərə almaq lazımdır ki, hazırda Cənubi Qafqazın hər üç ölkəsinin Aİ üzvlüyünə can atdığına ictimai fikrin problemə münasibəti aydın göstərir. Belə ki, 2005-ci ildə Gürcüstanda keçirilmiş sosial sorğunun nəticələrinə əsasən, əhalinin 80%-i ölkələrinin Aİ-yə üzv olmasını istəyir(14). Aİ və NATO üzvlüyünə qovuşmaqda Gürcüstanın əsas məqsədi Rusiyadan asılılığa son qoyulması ilə əlaqədardır. Ermənistan əhalisinin 81%-i də yaşayış standartlarının yüksəldilməsi, siyasi azadlıqların təmin olunması, korrupsiya hallarının azalması və s. üçün ölkələrinin Aİ-yə qoşulmasına tərəfdardır(15). Problemə münasibətdə Azərbaycan ictimaiyyəti də analoji mövqeyə malikdir.

Ümumiyyətlə, Qərbi politoloji fikrinə istinad etsək, Avropa İttifaqının Cənubi Qafqaz münaqişələri ilə bağlı siyasətlərində baş vermiş dəyişikliklər ilk növbədə Aİ-nin təhlükəsizlik strategiyasından irəli gəlir(11, 8). Digər tərəfdən Aİ-nin iqtisadi maraqları da Cənubi Qafqaza diqqətin artırılmasını tələb edir (11, 32). Nəhayət, Aİ-nin müasir geostrateji maraqları regiona geniş təsir imkanlarına malik ABŞ və Rusiyanın maraqları ilə nəinki rəqabətə girir, hətta bir sıra hallarda toqquşur ki, bu da təşkilatın Cənubi Qafqaz siyasətinin fəallaşdırılmasını zəruri edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Hüseynova H. Azərbaycan Avropa inteqrasiya prosesləri sistemində. Bakı: Hərbi nəşriyyat, 1998, 280 s.
2. Siyasi tarix (mühazirə kursu). I hissə. Bakı, 1997.
3. Бжезинский Зб. Великая Шахматная Доска. М.: Международные отношения, 2003, 456 с.
4. Европеизация и разрешение конфликтов: конкретные исследования европейской периферии. М.: Весь Мир, 2005, 312 с.
5. Кавтарадзе С.Д. Этнополитические конфликты на постсоветском пространстве. М.: Экзамен, 2005, 224 с.
6. Эйвазов Дж. Безопасность Кавказа и стабильность развития Азербайджанской Республики. Баку: Нурлан, 2004.
7. Assembly of the Western European Union (WEU), Report, “Stability and Security in the South Caucasus”, 30 November 2004, p.32.
8. Dov Lynch, “The EU: Towards a Strategy”, in “The South Caucasus: A Challenge for the EU”, Chaillot Papers n°65, European Union Institute for Security Studies, Paris, December 2003, pp.171-196
9. EU Troika – Southern Caucasus Joint Communiqué, Luxemburg, 29 October 2001, 13297/01 (Press 394).
10. European Commission, “European Neighbourhood Policy: Strategy Paper”, Commission Communication COM (2004), 373 final, Brussels, 15 May 2004, p.10.
11. European Council, “A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy”, Brussels, 12 December 2003, p.8.
12. International Crisis Group, conflict resolution in the south caucasus: the eu’s role. Europe Report N°173 – 20 March 2006.
13. General Affairs Council Conclusions, Brussels, 26-27 February 2001.

14. Georgian National Voter Study, October-November 2005”, IRI, U.S. Agency for International Development (USAID), Baltic Surveys/The Gallup Organization, IPM.
15. Polls Show Pro-Western Shift in Armenian Public Opinion <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav011105.shtml>.
16. Romano Prodi, “A Wider Europe: A proximity policy as the key to stability”, speech to the Sixth ECSA-World Conference, Brussels, 5-6 December, 2002. p.3.
17. http://en.wikipedia.org/wiki/Georgian-Abkhazian_conflict
18. http://en.wikipedia.org/wiki/South_Ossetia
19. http://www.mfa.gov.az/az/armenian_aggression/history.shtml
20. <http://www.state.gov/p/eur/rls/fs/53745.htm>.
21. <http://www.rb.ru/inform/37077.html>
22. <http://cheger.livejournal.com/334611.html>

ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ И КОНФЛИКТЫ НА ЮЖНОМ КАВКАЗЕ

Г.А.ПАШАЕВА

РЕЗЮМЕ

После распада мировой социалистической системы в конце 20-го столетия Южный Кавказ, превратившейся в арену этнополитических конфликтов, находясь как и прежде в сфере влияния России, попал и в сферу влияния других региональных и европейских стран. Позиции международных организаций и ряд стран по отношению сепаратистских конфликтов на Южном Кавказе пока не были полностью определены к началу 90-х годов и носили достаточно сдержанный характер. Не урегулирование ни одного из трех главных конфликтов на южно-кавказском регионе вынуждало ЕС держать эти конфликты под постоянным контролем.

В статье уделяется внимание усилению роли Европейского союза и Совета Европы в урегулировании грузино-абхазского и грузино-осетинского конфликтов при сложившейся ситуации и подобная позиция европейских структур связывается с их региональной безопасностью. Не случайно, что официальные лица ЕС и СЕ после "5-дневной войны" между Россией и Грузией в 2008-2012 гг. неоднократно обращаясь к сторонам призывали их не допустить создания новой напряженности. Хотя после войны Россия представляет Абхазию и Южную Осетию в качестве независимых субъектов международного права, руководители США и ЕС стран требуют от России уважать территориальную целостность Грузии.

Ключевые слова: Кавказские Балканы, сепаратистские движения, этнополитические конфликты, Европейская политика соседства, "5-дневная война", геополитика

THE EUROPEAN UNION AND CONFLICTS IN THE SOUTH CAUCASUS

G.A.PASHAYEVA

SUMMARY

After the collapse of the world socialism system at the end of the 20th century, the South Caucasus having turned into the field of ethnopolitical conflicts and staying in the sphere of Russian influence as previously, became the sphere of interest of other regional and European countries as well. The positions of international organizations and some countries towards secessionist conflicts in the South Caucasus had not been completely determined yet by early 90s and were of rather prudential character. Non-regulation of the three main conflicts in the South Caucasus forced the European Union to keep these conflicts under a permanent control.

The article illustrates the strengthening of the role of the European Union and the Council of Europe in the regulation of the Georgian-Abkhazian and the Georgian-Ossetian conflicts and this position of European structures is connected with their regional security. It is no coincidence that after the "5-day war" between Russia and Georgia the officials of the EU and the CE, addressing repeatedly to the both parties in 2008-2012 called them to prevent the creation of new tension between them. In spite of the fact that after the war Russia presents Abkhazia and South Ossetia as an independent party of international law, the officials of the United States and EU countries demand Russia respect territorial integrity of Georgia.

Key words: Caucasian Balkans, secessionist movements, ethnopolitical conflicts, European neighborhood policy, "5-day war", geopolitics